

Csicsay Alajos

A legismertebb magyar őserdőkutatók

Azzal, amit az alábbiakban leírok – bocsássák meg nekem az olvasók –, néhány magamra vonatkozó dolgot is elmondok. Már kamaszkoromban megkedveltem az irodalmat, mégpedig annyira, hogy azóta nem tudok könyv nélkül megenni. Bárhová mentem, a válltászámnak egyik rekeszében mindig ott lapult egy-egy könyv, néha még kettő vagy három is. Amikor letettem, s valaki véletlenül felemelte, önkéntelenül megkérdezte, mi a csudát cipelek benne, hogy annyira nehéz. Csak azt, ami nagyon fontos, szoktam mondani mosolyogva, mire legtöbbször megbocsátó fejcsóválás volt a válasz. Ezzel azt akarom mondani, szenvedélyes olvasó voltam, illetve vagyok mindmáig. Első saját könyvem *Daniel Defoe* (1660–1731) *Robinson Crusoe*-ja volt, amit alapiskolás koromban „szorgalmam jutalmául” kaptam az iskolától. Annyira beleéltem magam az olvasásába, hogy eszembe sem jutott, a cselekménye kitalált mese is lehet, ráadásul politikai indíttatású. Miért is gyaníthatott volna ilyesmit egy tizenéves kiskamasz?

Nálunk, Csehszlovákiában, az akkor újonnan megnyílt magyar iskolákban, tehát az ötvenes évek elején, sőt még később is, kiemelt hangsúlyt kaptak Petőfi, Arany János, Jókai, vagyis a 19. század hazafias írói. Jókaitól, ami a kezembe került, mindent elolvastam. Egy-egy regényének a végén mindig nagy szomorúság uralkodott el rajtam, részben a főhősök bukása miatt, de még inkább azért, mert úgy éreztem, több olyan csodálatos élményben nem leszek részem, mint amelyet az a könyv adott nekem, amelyiknek a végére értem. Máig állítom, a „mese” mellett Jókai szeretettette meg velem a magyar történelmet is. A történelem iránti érdeklődésemet aztán megerősítette Gárdonyi az *Egri csillagokkal*, majd következett Móra Ferenc az ásatásairól szóló humoros írásaival. Közben meg rákaptam Vernére, akinek a könyvei szintén magukkal ragadtak. Persze azokban is elsősorban a kalandok voltak számomra érdekesek, de mellettük a természet ábrázolásaira is felfigyeltem, vagyis általuk a nagy titokzatosságok mozgatták meg a fantáziámat.

Nem csoda, mert szülőfalum határa tele volt rétekkel, tavakkal, nádasokkal, megannyi csoportosan és magányosan álló botlófákkal (koronás fűzek), melyek között ázott kanálisok kanyarogtak. Hazánk egyik nagy ártéri erdeje nekünk, gyerekeknek, „őserdő”, pedig ott terült el Bős, Csiliznyárad és Szap határában, amik bővelkedtek holtágakban és mocsarakban. Rajta keresztül hömpölygött nagy zajjal Európa egyik bővizű folyója, a Duna. Szélét hatalmas hullámtörő kövekkel rakták tele, közepén meg egy fákkal benőtt sziget sötétlett, ami mögött, mintha elnyelte volna őket valami félelmetes szörny, eltűntek, vagy mögüle előbukkantak a vastag, fekete füstöt eregető gőzösök, amelyek hosszú kötelekkel két-három uszályt vontattak. Hiába próbálkoztunk a víz széléhez leereszkedni, szerencsénk se sosem sikerült, mert a sűrű bozóttal, csalánnal, szederindákkal szegélyezett part azt nem tette lehetővé. Nem csoda, hogy a Verne-regények némelyike megelevenedett előttem. Közülük a legnagyobb hatást a *Rejtelmes sziget*, *Nyolcszáz mérföld az Amazonason*, a *Kétévi vakáció*, a *Nemo kapitány* gyakorolta rám, de felsorolhatnék még további egy tucat könyvét, amelyek magukkal ragadtak. Am azokat már később, középiskolás (tanítóképzős) koromban olvastam, és írójukra akkor már úgy tekintettem, mint egy irodalmi műfaj megteremtőjére. Megjegyzem, hogy a Verne-könyvekben találkoztam először olyan egzotikus állatokkal, amelyekről később, biológiai tanulmányaim során derült ki, hogy mifélek valójában. Például a *dugong* egy, az Amazonasban élő, az

elefántokkal rokon emlősállat. A *nautilus* (Nemo tengeralattjárója) pedig nem más, mint csigaházaz polip.

Kezdetben kizárólag a szépirodalmat bújtam, leginkább a regényeket, meg itt-ott a kisprózai köteteket, válogatás nélkül. Egyrészt azért, mert nem volt mentorom, aki az „olvasás művészetében” segítette volna kibontakoztatni a hajlamaimat, de ha akadt volna is valaki, abban az időben nehéz lett volna alkalmazkodni a tanácsaihoz. Részben azért, mert egy kis faluban éltem, ahol nem volt könnyű hozzájutni a könyvhöz, pláne a színvonalas irodalomhoz nem. Így talán az sem volt baj, hogy magamnak kellett rájönnöm, az irodalomban mi az igazi érték, és mi a bóvli. Pályát sem olyat választhattam, amihez tudtam volna, hogy van némi affinitásom. Mindazonáltal szerencsésnek mondhatom magamat, hogy nekem a pedagógusi pálya jutott, abban is a természettudományi szakok, melyeket szintén nem önként választottam, hanem úgymond, „társadalmi szükségletből”. De ezt már, több okból kifolyólag, többször is leírtam, igaz, csak akkor, ha valaki megkérdezte, miért nem történelmet és irodalmat tanultam a főiskolán. Most ismét abból az apropóból térek ki rá, hogy megokoljam, mi ösztönzött engem az ismeretterjesztő könyvek olvasására.

Molnár Gábor

Forrás: <https://irodalmijelen.hu/2010-dec-02-0511/vak-kedvenc-molnar-gabor>

Utólag vélem úgy, hogy kellett hozzájuk egy hídféle valami, illetve valaki, aki számomra hidat építsen és rajta át is vezessen. S ez a valaki *Molnár Gábor* (1908–1980) volt, akinek a természetrajongása és a magával ragadó írói stílusa Fekete Istvánéval rokonítható. Életszeretete, akarat- és teremtmőereje pedig, véleményem szerint, senki máséval. Hányatott gyermekévei után mezőgazdásznak tanult. 21 éves korában értesült róla, hogy egy magyar

rovargyűjtő expedíció készül Brazíliába, jelentkezett az illetékeseknél, hátha sikerül a felfedezőútra indulók közé neki is bejutnia. Nem riadt vissza, amikor megtudta, a kutatócsoport mindössze két személyből áll, ezért szívesen vették, hogy egy harmadik is jelentkezett. Azt a feladatot kapták, hogy Dél-Amerika vadonjából gyarapítsák a Magyar Nemzeti Múzeum állat- és rovgaryűjteményét. Alighogy – ki tudja már, miért – külön-külön megérkeztek az Amazonas torkolatához, két társa annyira megbetegedett, hogy nem tudták együtt folytatni az útjukat, vissza kellett menniük Magyarországra. Molnár egyedül próbálta meg a csoport vállalt kötelességét teljesíteni. Eljutott Manausba, sőt tovább hajózva a nagy folyam mellékfolyóin, Mato Grosso – Brazília egyik szövetségi állama – több biotópból álló, óriási területére, ahol számos tudományos felfedezést sikerült tennie. Közben arról is kellett gondoskodnia, hogy szűkös anyagi támogatását valami módon ki tudja egészíteni. Egy raktár felügyeletét vállalta, amelyben robbanószerkeket (is) tároltak. Amikor egy gyutacsokkal teli ládát kellett volna egy tapasztalatlan bennszülött fiúnak áthelyeznie, kivette a kezéből, a láda tartalma véletlenül felrobbant, és kioltotta a 25 éves Molnár Gábornak a szeme világát. Hogy aztán milyen úton-módon és kiknek a segítségével sikerült hazajutnia, ráadásul még nem akármilyen élő állatokat, hanem óriáskígyókat, meg állatbőröket is magával hoznia, az ma már olvasható az interneten, és videofilmen is megnézhető. Az utóbbin felesége, Hegyi Margit avat be bennünket a majdhogynem komikusan létrejött kapcsolatuk, illetve házasságuk és meghatóan szép közös sorsvállalásuknak a történetébe.

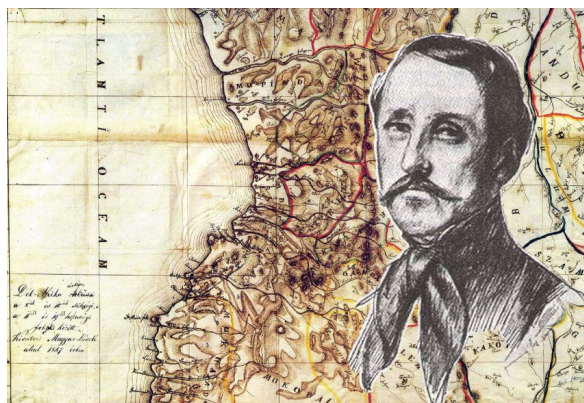
Én 1960-ban kerültem Muzslára, s mint a tantestület újonnan érkezett tagjára, az iskola igazgatója tanításon kívüli feladatként rám bízta a községi könyvtár vezetését, amit örömmel vállaltam, már csak azért is, mert saját könyveim száma még igencsak gyér volt, a könyvtárban pedig akadt olvasnivaló bőven. Ráadásul a gyerekeket is becsalogathattam oda. Épp abban az időben jelentek meg frissiben Molnár Gábor *Jaguárországban*, *A fehér arany vadonában*, *Pálmakunyhó az őserdőben* című könyvei, melyek, ami az olvasást illeti, nálam, mint utaltam rá, egyfajta szemléletváltást eredményeztek. Aztán amikor megtudtam, hogy azokat és az összes művét (26 kötetet, több száz szakkikkét, valamint néhány rádiójátékát) is vakon írta meg az író, szinte megdöbbenett. A látó ember számára hihetetlennek tűnik, hogy ilyesmi egyáltalán lehetséges. Szántó Györgyről már tudtam, hogy szintén vak író volt, olvastam is tőle kiváló könyveket, de ő történelmi témájú dolgokat írt, ugyancsak a felesége segítségével. Molnár Gábor viszont az élményeit elevenítette meg, méghozzá élethűen úgy, hogy olvasás közben szinte minden érzékszervünkkel érezzük a természet esőerdőkre jellemző összes megnyilvánulását. Mintha mi is bozótvágo késsel a kezünkben ott csapkodtunk volna jobbra-balra, ahol ő járt, azalatt a csekély négy esztendő alatt, melyeket életveszélyekkel teli munkával töltött el Brazília őserdőiben.

Forrás: <https://www.freepik.com/>

Hogy életműve a szigorú tudományos elvárásoknak is megfelelt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy könyveit Balázs Dénes mint számára fontos forrásanyagokat sorolja fel. Az őserdők világa című tanulmánykötetében pedig a következőket írja a kutatókról: „*Hogy kik voltak az első magyarok, akik eljutottak az egyenlítői dzsungelekbe, nem tudhatjuk. Írásos dokumentumok szólnak arról, hogy Amazóniában a XVIII. században jelentős szerepet játszottak hazánkfiak. Misszionáriusként érkeztek a vadonban élő indiánok közé, de nem egyszerűen hittérítők voltak, hanem éles szemű természetbúvárok. Koruk legműveltebb emberei közé tartoztak, akik a tudásukat a nagyszombati egyetemen (...) szerezték meg. Amazónia tucatnyi magyar kutatója közül kettőt ragadunk ki: Brentán Károlyt és Éder Ferencet.*” Annak ellenére, hogy ők húsz évig misszióstársak voltak, más-más területeken tevékenykedtek, és közben természet- és néprajzi megfigyeléseket végeztek. Brentán feljegyzései olaszországi tartózkodása idején sajnos mind elvesztek, Éder életének és munkásságának a leírása viszont már az interneten is megtalálható. Úti beszámolójából Balázs Dénes idéz néhány rövid, rémtörténetnek beillő fejezetet. Az egyikhez hozzáfűzi: „*ha nem egy misszionáriustól származna, el sem hinné az ember*”. Az én véleményem viszont az, hogy valószínűleg nem a saját tapasztalatait írta le, hanem a bennszülöttek által kiszínezett eseményeket táltalták fel neki úgy, ahogyan évszázadokon át nálunk is szokás volt esténként meséket mondani a gonosz farkasokról és az erdő egyéb félelmetes szörnyeiről. A későbbi kutatók már jóval realitásabb képet adnak az esőerdőkről, a környékükről és az általuk bejárt területek lakóiról. Közéjük tartozott Magyar László (1818–1864), aki egyidős volt a skót David Livingstone-nal (1813–1873). Van-e, ki e nevet nem ismeri? Így hát nem valószínű, hogy részletesebben kellene róla szólnom – majdnem hasonló céllal járta be az ismeretlen, idegen tájakat, mint ő. Azért majdnem, mert Livingstone elsősorban az anglikán egyház hittérítője volt, s mint olyan, óriási felfedezőutakat tett meg Afrikában, Magyar László viszont kizárólag felfedezőutakra indult, előbb Amazóniába, majd három alkalommal ő is Afrikába. Őket vagy fél évszázaddal később Torday Emil (1875–1931) követte. Vele kapcsolatban viszont meg kell jegyezni, hogy ő nem az afrikai vadon felkutatása céljából ment ki a kontinensre, hanem mint a gyarmattartó belga kormány tisztviselője. Etnográfusként figyelemre méltó felfedezéseket tett a Kongó-medence népeiről, melyek folytatására az Angol királyi Embertani Intézet és a British Museum is felkérte őt.

Közben nem lenne szép dolog tőlem, ha megfedkeznék Kittenberger Kálmánról (1881–1958), akinek A Kilimandzsárótól Nagymarosig című könyve is nagy hatást gyakorolt rám. Vagy gróf Széchenyi Zsigmond (1898–1967) vadászati szakíróról, akinek a könyvei egytől egyig, akárcsak előbb Jókaiéi, szinte elbűvöltek. Vele kapcsolatban nem állhatom meg, hogy egy tanulságos anekdotát ne idézzek fel róla. Egy ideig a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban kapott állást, ahová egyszer Kádár János is ellátogatott. Amikor találkozott Széchenyivel, udvariasan megkérdezte tőle, miként szólíthatja őt, mire a gróf, tessék csak egyszerűen Zsigának. Kádár: - Mondja, Zsiga, szinte az összes arisztokrata elhagyta az országot, maga miért maradt itt? A gróf: - Tetszik tudni, a Zsiga elment volna, de a Széchenyi nem engedte.

Magyar László és az általa rajzolt térkép
Forrás: <http://kepmas.hu>

Az ismeretlen tájak felfedezői közt okvetlenül meg kell említenünk *Xantus Jánost* (1825–1894). „*Nem sokkal a kiegyezés után (1867) az Osztrák-Magyar Monarchia két hajóból álló expedíciót indított távol-keleti országokba a kereskedelmi kapcsolatok kiépítése céljából. Eötvös József kultuszminiszter ajánlására Xantus János is bekerült az expedícióba azzal a feladattal, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum részére néprajzi és természettudományi gyűjtést végezzen. Sikerült is értékes anyagra szert tennie Ceylon szigetén (a mai Sri Lankán), Szingapúr környékén és Sziámban (a mai Thaiföldön), de az expedíció osztrák parancsnoka az egészet a bécsi múzeum részére akarta elküldeni. A vita annyira elmérgesedett közöttük, hogy Xantus megvált az expedíciótól, és önálló gyűjtőmunkába kezdett.*” Nem éppen önként vállalt kalandos életútjának története eléggé jól ismert, rövid kivonata már az interneten is olvasható, benne az is, hogy milyen állatokat és növényeket fedezett fel és adott nekik nevet. Hosszas előkészületek után 1866. augusztus 6-án nyílt meg a Fővárosi Állat- és Növénykert, melynek ő lett az első igazgatója. Szinte természetes, hogy az ő, párját ritkító, 2 500 darabból álló, távol-keleti gyűjteményéből alapították meg a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát, később a Néprajzi Múzeumot is. Ma a győri állatkert büszkélkedik Xantus János nevével. „*A magyar »dzsungelkutató« tudósoknak igazi munkaterülete Földünk legnagyobb trópusi szigete, Új Guinea. – Írja Balázs Dénes. – A pápuák földjének első kutatója a 19. század 90-es éveiben (...) Fenichel Sámuel (1868–1893) volt, aki életét áldozta a tudományért. (Nem volt egyedüli Cs. A.). Amikor Fenichel halálhíre Budapestre érkezett, a szintén erdélyi származású Bíró Lajos (1856–1931) önként jelentkezett, hogy folytatja a vad Új-Guineában Fenichel megkezdett munkáját. (...) Több mint hat éves munkájának eredménye páratlanul gazdag: preparált rovarokból, hüllőkből és madarakból állt. Belőlük csaknem 200 ezer darabot juttatott haza a Nemzeti Múzeumnak. Mint etnográfus 6000 tárggyal gyarapította a Néprajzi Múzeum anyagát.*” Szinte hihetetlen mennyiség. Az őserdőkutatók munkája eleve életveszélyes, részben azért, mert a bennszülöttek nem mindegyiküket fogadták barátságosan, de ennél is nagyobb fenyegetettséget jelentettek nekik a trópusi nyavalyák, kiváltképpen a malária, ami Livingstone és felesége halálát okozta. A régebbiek között talán nem is akadt kivétel, aki ne fertőződött volna meg e moszkító (mondhatnánk, trópusi szúnyogok) által terjesztett valamelyik plazmódium fajjal vagy más kórokozókkal, így Bíró Lajos is. Am neki szerencséje volt, hogy nem jutott Livingstone-ék sorsára. Állítólag tanulmányozta Robert Koch bakteriológiai munkáit, s miután visszatért Európába, szoros barátságba került a tudóssal. „*Koch kinines gyógykezelése szabadította meg hazánkfját a gyilkos kórtól.*” Ezt is Balázs Dénestől tudhatjuk.

Felhasznált irodalom:

Balázs Dénes (1990): *Az őserdők világa*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, ISBN: 963116571x.